Birutė SALATKIENĖ

LIEPORIŲ 1-OSIOS GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI

Lieporių gyvenvietė įeina į Lieporių archeologinių paminklų kompleksą, esantį Šiaulių miesto P pakraštyje. Jį sudaro V–VIII a. kapinynas ir 2 gyvenvietės – Lieporių 1-oji, esanti į Š nuo kapinyno, ir Lieporių 2-oji, atrasta 1993 m. apie 800 m į PR nuo kapinyno, R kelio į Kelmę pusėje.

Kapinynas tyrinėtas 1987, 1990 ir 1991 m. (ataskaitos LII Nr. 1315, 1733, 1834; I. Vaškevičiūtė: *ATL 1986 ir 1987 metais*, V., 1988, p. 114–116; B. Salatkienė: *ATL 1990 ir 1991 metais*, V., 1992, p. 117–122; Salatkienė B. Žemaičių karių kapai Lieporių V–VIII a. po Kr. kapinyne, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2 (3), p. 21–29).

Lieporių 1-oji gyvenvietė buvo tyrinėta 1992–1996 m. (žr. ataskaitos *LII* Nr. 2034, 2228, 2421, 2528, 2726; *ATL 1992 ir 1993 metais*, V., 1994, p. 64–73; *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 47–52; Salatkienė B. The complex of archaeological monuments in Lieporiai 5th–8th c. AD, *Vejle*, 1993, p. 103–105; Salatkienė B. Ar išsaugos Šiauliai savo archeologinius paminklus?, *Mokslas ir gyvenimas*, 1994, Nr. 4, p. 32–33; Salatkienė B. Lieporių archeologinių paminklų kompleksas, *Šiaulių metraštis 1994–1995 metai*, Šiauliai, 1996, p. 161–169; Salatkienė B. Geležies lydymo verslas Lieporių I gyvenvietėje, *Kultūros paveldas, 1997: Respublikinio seminaro medžiaga*, V., 1997, p. 30–39).

1994 m., naudojantis 1992 ir 1993 m. bandomųjų perkasų duomenimis bei aerofotonuotrauka, buvo nustatytas Lieporių 1-osios gyvenvietės ir kapinyno plotas. Jie įtraukti į Kultūros paminklų registrą ir pažymėti numeriu AR 1727. Lieporių 2-oji gyvenvietė, aptikta iš lėktuvo 1993 05 05, buvo įtraukta į laikinąją apskaitą Kultūros paveldo inspekcijos 1993 12 17 nutarimu Nr. 1–8–344.

Lieporių komplekso tyrinėjimus nuo 1990 m. finansuoja Šiaulių miesto valdyba, o nuo 1996 m. prie finansavimo prisidėjo ir Lieporių bendrovė.

1987 ir 1991 m. Lieporių kapinyną tyrinėjo I.Vaškevičiūtė, o 1990–1997 m. kapinyną ir gyvenvietę tyrė ŠAM archeologijos skyrius, vadovaujamas B. Salatkienės.

1998 m. tyrinėjimų pagrindinis tikslas buvo išpreparuoti 1996 m. rudenį atrastą 2-ąjį medinį šulinį. Tikėtasi, jei užteks laiko ir lėšų, išplėsti geležies lydymo verslo vietos tyrinėjimus į ŠV pusę. Iš anksto buvo numatyta, kad iš šulinio išimta žemė, jį preparuojant, bus plaunama.

1998 m. Lieporių 1-ojoje gyvenvietėje ištirtas 160 m² plotas: 157 perkasoje – 4 m², 165-oje – 87 m², 166-oje – 69 m².

Šulinys. Šuliniui vieta buvo parinkta, matyt, ne atsitiktinai, o iš anksto žinant, kad čia eina vandens gysla ir gruntiniai vandenys visai negiliai. Pirmiausia buvo iškasta pailga iš R į V, keturkampė 1,9 m ilgio ir 1,1 m pločio duobė. Jos gylis tik 1,7 m nuo įžemio paviršiaus (2,4 m nuo dabartinio žemės paviršiaus). Sunku pasakyti, kokiais įrankiais ji buvo kasama. Nei Lieporių kapinyne, nei gyvenvietėje nebuvo rastas joks kasimui skirtas įrankis, tačiau 4 šuliniai ir 104 duobės liudija, kad jų būta.

Iškasus duobę, jos viduje buvo konstruojamos medinės šulinio sienos. Išilgai P ir Š duobės sienos vienas virš kito kloti 1,9 m ilgio ir apie 10 cm skersmens beržo bei tuopos rąsteliai su žieve. Jie siekė abu duobės galus ir, matyt, buvo tvirtai įsprausti. Šonines rąstelių sienas iš vidaus prilaikė galinės sienos.

Šulinio R ir V gale, 18 cm nuo V ir 12 cm nuo R duobės galo, ant briaunų, sustatytos 50–52 cm ilgio, 12–30 cm pločio ir 4 cm storio lentos. Vakarinę lentą iš vidaus prilaikė 2 statūs kuolai nusmailintais galais, 40 cm įkalti į šulinio dugną, ir 82 cm ilgio bei 5 cm storio skersinukas, įspraustas tarp šoninių sienų rąstelių. R pusėje lentas prilaikė toks pat, tik 70 cm ilgio skersinukas bei plona 42 cm ilgio, 7 cm pločio, 2 cm storio lentelė, statmenai įsprausta tarp lentų ir skersinuko. Taip atrodė apatinė šulinio galų konstrukcijos dalis. Viršutinę jos dalį sudarė statmenos 20 cm pločio, 10 cm storio skeltos lentos. V gale jos buvo 3, sustatytos glaudžiai šalia viena kitos. Šios stačiosios lentos, matyt, siekė šulinio medinės konstrukcijos viršų. Taigi jos turėjo būti apie 2,5 m ilgio ir kyšoti virš žemės mažiausiai 0,5 m. Apatinės 1 m ilgio jų dalys išliko tik todėl, kad įgriuvo į šulinio dumblą. Kraštinės statmenosios lentos rėmėsi į išilginių sienų rąstelius. Iš vidaus jas galėjo prilaikyti tokie pat skersinukai, kaip ir apatines, tačiau jie neišliko.

R gale buvo aptiktos tik 2 lentų liekanos, apatinės 30 cm aukščio jų dalys, tačiau greičiausiai šulinio R galo konstrukcija buvo tokia pati, kaip ir vakarinio, tik neišliko. R galo lentos buvo sustatytos tiesiai virš apatinės lentos.

Šuliniui iškastos duobės sienos nebuvo visiškai lygios ir stačios. Tarp medinės šulinio konstrukcijos ir jo duobės sienų liko 10–25 cm pločio tarpai. Jie buvo užpilti žalsvai rusvu smėliu, susikaupusiu kasant šulinio duobę. Kartu su tuo smėliu pakliuvo keletas pagalių, lentelių, medžių žievių ir skiedrų.

Šulinys buvo labai negilus, todėl, matyt, palyginti greitai užslinko ir uždumblėjo. Per tą laiką apiro ir medinė šulinio konstrukcija. Šulinys buvo apleistas, į jį primesta ąžuolinių sijų, karčių. Kai vakarinė šulinio siena išvirto, šulinys jau buvo prisikaupęs dumblo. Netrukus šulinio duobė buvo priversta akmenų. Jų sluoksnio apačia buvo 1,8 m gylyje, o viršus – 1,3 m. Per ilgesnį laiką šulinio duobė susilygino su žemės paviršiumi. Galiausiai, kaip ir 3-iojo šulinio atveju, užneštoje šulinio duobėje buvo iškasta duobė židiniui. Židinio paskirties nustatyti nepavyko.

Kaip ir kiti Lieporių 1-ojoje gyvenvietėje atrastieji šuliniai, 4-asis priklauso geležies lydymo verslo laikotarpiui. Sprendžiant iš to, kad 4-ojo šulinio dumble beveik nebuvo jokių radinių, o jo konstrukcija primityvesnė už kitų, jis gali būti pats ankstyviausias iš visų Lieporių šulinių.

Pastatas. Degėsių dėmė 165 perkasoje – tai 4-ojo pastato liekanos. Kaip ir visi Lieporių 1-osios gyvenvietės pastatai, šis buvo sudegęs. Jo degėsių sluoksnio storis 40 cm. Pastato degėsių dėmė didžiausia kultūrinio sluoksnio viršuje. Čia jos dydis 9×4 m. Įžemyje, degėsių apačioje, dėmės dydis 6×3 m. Matyt, tai ir buvo apytikris pastato dydis.

Namo degėsiuose nerasta beveik jokių radinių, tik skaldyti apdegę akmenys, molio tinko gabalai ir keletas labai smulkių šukelių. Nerasta ir židinio, todėl galima daryti prielaidą, kad tai nebuvo gyvenamasis namas. Tiksli jo paskirtis nenustatyta.

Duobės. 1998 m. Lieporiuose rasta tik viena duobė. 104-osios duobės ilgis 3,2 m, o plotis – 1,6 m – Š gale ir 0,8 m – P, gylis 23 cm.

104-oji duobė iškasta gryname molyje, todėl atrodo, kad jis čia ir buvo kasamas. Gali būti, kad molis kastas rudnių lipdymui, kadangi ši duobė visai netoli nuo vietos, kurioje rasta daugiau kaip 10 rudnių.

Židinys. Vienintelis 1998 m. atrastas židinys, pavadintas 107-uoju židiniu, buvo 1 m skersmens ir 17 cm gylio nelygiu dugnu. Gali būti, kad tai taip pat molio kasimo duobė, kurioje vieną kartą buvo deginta ugnis.

Radiniai. Vienintelis vertingas 1998 m. radinys yra jau aprašytas medinis šulinys. Kiti radiniai – gargažės, molio tinkas, smulkios šukelės, gyvulių kaulų nuolaužos ir dantys – yra masinė medžiaga.

Chronologija. Kol nėra atlikti šulinio medienos dendrochronologiniai ir radiokarboniniai tyrimai, naujų duomenų Lieporių 1-osios gyvenvietės chronologijai nėra. Pasiliekama prie to, kad gyvenvietė datuojama IV–VIII a.

Birutė SALATKIENĖ

Exploration of Lieporiai 1st settlement in 1998

In 1998, in Lieporiai 1st (Šiauliai City) settlement, the area of 160 m^2 was explored. The well of the wooden construction found in 1996 was explored. The size of the construction is 165 x 55-65 cm, the depth of the well is 2,4 m from the present earth's surface. Besides, the charred wood particles of a building, pit No 104 and hearth No 107 were found. According to the method of the radioactive coal, the well is dating from the 4th century. The chronology of the settlement is the 4-7th centuries.

Birutė SALATKIENĖ

KURTUVĖNŲ PILIAKALNIO PAPĖDĖS ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI 1998 M.

Kurtuvėnų piliakalnis yra Kurtuvėnų miestelio (Šiaulių r.) PV dalyje. Pirmasis šį piliakalnį aprašė vyskupas Motiejus Valančius (žr. Valančius M. *Raštai*, V., 1972, t. 1, p. 362.). Povilas Višinskis (žr. Višinskis P. *Raštai*, V., 1964, p. 40) piliakalnį mini 1901 m. laiške L. Kšivickiui (Krzywicki L. *Żmudź starożytna. Dawni żmudzini i ich warownie*, Warszawa, 1906, p. 9, 12), o P. Tarasenka įtraukė jį į savo veikalą *„Lietuvos archeologijos medžiaga"* (Kaunas, 1928, p. 294). Po 1967 m. žvalgomosios ekspedicijos jis įtrauktas į Lietuvos archeologijos paminklų sąrašą ir datuotas V–XV a. Kurtuvėnų piliakalnis aprašytas LAA (V., 1975, t. 2, p. 91), *„Tarybų Lietuvos enciklopedijoje"* (V., 1986, t. 2, p. 295).

1995 m. kasinėjant Kurtuvėnų dvaro oficiną, buvo apžiūrėta Kurtuvėnų piliakalnio papėdė. Daržo, esančio R piliakalnio pusėje, žemės paviršiuje